

تاثیر رضایت از کیفیت آموزش بر اصول یادگیری بزرگسالان در مدارس بزرگسال مقطع متوسطه شهرستان ارومیه

سیمین حبیب پور سدانی^۱، جواد عبدلی سلطان احمدی^{۲*}

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ارومیه، گروه علوم تربیتی، ارومیه، ایران.
simin.habibpour@gmail.com

۲- استادیار، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ارومیه، گروه علوم تربیتی، ارومیه، ایران.
ja_abdeli@yahoo.com

simin.habibpour@gmail.com: ایمیل مسئول مقاله

چکیده

تحقیق حاضر در پی بررسی تاثیر رضایت از کیفیت آموزش بر اصول یادگیری بزرگسالان در مدارس بزرگسال مقطع متوسطه شهرستان ارومیه است. پژوهش از نوع توصیفی - همبستگی می باشد. جامعه آماری، کلیه دانش آموزان بزرگسال شاغل به تحصیل در مدارس بزرگسال شهرستان ارومیه (۵۱۰۲ نفر) بود. حجم نمونه با روش طبقه‌ای تصادفی و با جدول مورگان ۳۵۷ نفر انتخاب شد. اطلاعات با پرسشنامه رضایت از کیفیت آموزشی (شریف‌زاده و عبدالله‌زاده، ۱۳۹۰) و پرسشنامه اصول یادگیری بزرگسالان (گالبریت، ۱۹۹۸) جمع‌آوری شد. پایایی با آلفای کرونباخ (۰/۸۵۵) تایید شد. برای بررسی تاثیر رضایت از کیفیت آموزش بر اصول یادگیری بزرگسالان در مدارس بزرگسال مقطع متوسطه شهرستان ارومیه از آزمون رگرسیون چندگانه استفاده شد. نتایج نشان داد که مولفه‌های رضایت از کیفیت آموزش ۷/۷ درصد اصول یادگیری بزرگسالان را تبیین می‌کنند. بین جنسیت با رضایت از کیفیت آموزشی و اصول یادگیری بزرگسالان و مولفه‌های آنها هیچ رابطه معنی‌داری وجود ندارد. آموزش بزرگسالان در ایران نیاز به تخصصی شدن داشته و به اصول آموزشی باید توجه بیشتری گردد. برای کسب یادگیری بالاتر، باید کیفیت آموزشی موسسات بر مبنای اصول یادگیری بزرگسالان مورد بررسی و بازبینی جدی قرار گرفته و به سمت تخصصی شدن هدایت گردد.

کلمات کلیدی: رضایت از کیفیت آموزش، اصول یادگیری بزرگسالان، دانش آموزان بزرگسال، مقطع متوسطه، شهرستان ارومیه.

مقدمه

برنارد ناول^۱ بزرگسالی را این گونه تعریف می‌کند: بزرگسالی، به دورانی گفته می‌شود که مهارت‌ها و توانایی‌های اولیه‌ای که در دوران کودکی به سرعت کسب شده‌اند به هم مرتبط شده و به طور کامل مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند و مهارت‌ها و توانایی‌های جدیدی نیز در این دوران به دست می‌آید (میرحسینی، ۱۳۸۳: ۱۱۳). سیمپسون^۲ در تعریف جامعی آموزش بزرگسالان را به این صورت تعریف می‌کند: آموزش بزرگسالان کوشش آگاهانه جامعه است که از طریق موسسات عمومی یا سازمانهای داوطلب برای اعتلای سطح آگاهی افراد جامعه به عمل می‌آید، به این ترتیب امکانات و وسایل یادگیری در اختیار افرادی قرار می‌گیرد که در سنین مختلف هستند و فرصت استفاده از تعلیمات ابتدایی و ضرورت را در مدارس و دانشگاهها نداشته‌اند و یا آموزش حرفه‌ای آنان قبل از وقت قطع شده است و مشتاق فراگیری مطلبی درباره موضوعی برای رسیدن به هدفی معین هستند، به شرط اینکه مغایرتی با اصول دمکراسی جامعه نداشته باشد (شیخی، ۱۳۸۳: ۱۱۳).

1- Bernard Novell
2- Simpson

پایداری نهادی هر نظام آموزشی به پویایی آن در بهنگام‌سازی ظرفیت‌های خویش برای تضمین و تأمین کیفیت مناسب مولفه‌های مختلف، اعم از روش‌های آموزشی، امکانات و تجهیزات، مدیریت و تشکیلات، آموزشگران و کارکنان نظایر آن برمی‌گردد (صفا، ایروانی و شعبانعلی فمی^۱، ۲۰۰۹: ۹۲).

دیدگاه‌های مطرح شده از سوی اندیشمندان مختلف در خصوص کیفیت در نظام آموزش حول چند محور استوارند (فراساتخواه، بازرگان و قاضی طباطبایی^۲، ۲۰۰۷: ۱۵).

(۱) کیفیت ویژگی اساسی، ضرورت بقا و ماندگاری و پایداری نهادی نظام آموزشی به شمار می‌رود. از این منظر، تلفیق کیفیت در نظام آموزشی نه یک گزینه، بلکه یک ضرورت است.

(۲) مدیریت کیفیت در نظام آموزشی یک رویکرد جامع، مستمر، سیستمی و پویا را طلب می‌کند.

(۳) کیفیت فراسوی برداشتهای مفهومی زمانی می‌تواند در بهسازی نظام آموزشی تاثیرگذار واقع شود که همه امور جاری و تحولات آتی در نظام آموزشی با معیار کیفیت مورد ملاحظه قرار گیرد و به‌آنگونه تحولاتی اولویت داده شود که کیفیت نظام را ارتقا می‌بخشند.

(۴) سازکارهای مقتضی در جهت عملیاتی ساختن کیفیت در نظام آموزشی به کار گرفته شود.

بازرگان (۲۰۰۷: ۲۱)، کیفیت را بر اساس عوامل آموزشی به شرح زیر بیان نموده است:

(۱) کیفیت درون‌داده‌ها: میزان تطابق درون‌داده‌های نظام (ویژگی‌های رفتار ورودی فراگیران، قابلیت‌های آموزشگران، برنامه درسی) با استانداردهای از قبل تعیین شده.

(۲) کیفیت فرایند: میزان رضایت بخشی فرایندهای یاددهی - یادگیری و سایر فرایندهای اجرایی (ساختی - سازمانی و پشتیبانی).

(۳) کیفیت محصول: میزان رضایت از برون‌داده‌های واسطه‌ای نظام (مانند نتایج آزمون‌های میان دوره‌ای).

(۴) کیفیت برون‌داده‌ها: رضایتمندی از نتایج آموزشی در مقایسه با استانداردهای از قبل تعیین شده است.

(۵) کیفیت پیامدها: وضعیت اشتغال به کار دانش‌آموختگان و میزان تأثیرگذاری آن بر فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و زمینه‌های فرهنگی.

از آنجا که رفتار و عکس‌العمل‌های فعلی هر فرد نتیجه‌ی یادگیری و تجربیات گذشته است، یادگیری گاه به عنوان فرایندی که تغییر نسبتاً دائمی در رفتار به وجود می‌آورد، تعریف شده است، یعنی توانایی و کارایی هر فرد نتیجه‌ی برخوردهای گذشته وی با محیط است. در آموزش بزرگسالان رویکرد فراگیر محور مناسب‌ترین روش یاددهی-یادگیری است، چنین نظامی که نظام یادگیری باز نامیده می‌شود، انعطاف‌پذیر بوده و با ویژگیهای فراگیر انطباق دارد. در این رویکرد مدرسه و معلم نقش محوری ندارند، بلکه نقش حمایتی ایفا می‌کنند و سایر اجزای نظام آموزشی مانند شیوه‌ی آموزش، وسایل و منابع آموزشی، شیوه تدریس و ارزشیابی در عین اینکه ارتباطی منطقی با یکدیگر دارند، برای تحقق اهداف آموزشی و به مقتضای ویژگیهای فراگیران تنظیم می‌شوند. این عمل رویکردی نظام‌مند ایجاد می‌کند که به هر یک از اجزا به عنوان فعالیت‌های جدا و بدون ارتباط پرداخته نشود، بلکه این اجزا در چارچوب یک نظام آموزشی به منظور تحقق اهداف آموزشی هماهنگ گردند. بی‌توجهی به ویژگیهای بزرگسالان و بی‌ارتباطی اجزای آموزشی، در امر یادگیری خلل ایجاد می‌کند و در عین تحقق نیافتن اهداف آموزشی، تجربه یادگیری را به امری ناخوشایند و بی‌فایده تقلیل می‌دهد (رستمی، ۱۳۸۳: ۱۱۳).

ناولز^۱ (۱۹۵۰، به نقل از کاوه، ۱۳۸۸: ۶)، صاحب نظریه‌ی یادگیری بزرگسالان، تأکید می‌کند: از آن جا که بزرگسالان دانش و تجربه زیادی را با خود به عرصه‌ی یادگیری تجربه‌ی جدید می‌آورند، روشهای معمول تدریس مناسب نیستند. بایستی به فراگیر اجازه داد تا خود-راهبر باشد و حتی در تنظیم برنامه‌ی درسی مشارکت داشته باشد.

^۱- Safa, Irvani and Shabanalifami

^۲- Farasatkah, Bazargan and Ghazi- Tabatabaie

جارویس (۱۳۷۸) آموزش بزرگسالان را آموزشی مداوم دانسته و نتیجه گرفت که یکی از تمایزهای یادگیرندگان بزرگسال با کودکان این نکته است که بزرگسالان به عنوان منبعی از تجربه می‌باشند که این مورد در آموزش آنان باید مورد توجه قرار گیرد. وی جو یادگیری را به فضای اجتماعی که بزرگسالان در آن یاد می‌گیرند، عنوان کرده که از دو نظر، محیط فیزیکی و جو روانی قابل بررسی است و از آنجا که مفهوم خود در بزرگسال شکل گرفته است (برخلاف کودک که در حال شکل‌گیری است) بزرگسالان از یادگیری در شرایطی که ناسازگار و نامتجانس با مفهوم خود باشد، پرهیز می‌کنند، بنابراین جو آموزشی که یکی از اصول یادگیری بزرگسالان است در آموزش و یادگیری بزرگسالان اهمیت زیادی دارد.

صباغیان (۱۳۷۸) روشهای سوادآموزی بزرگسالان را بررسی و نتیجه گرفت که سرعت و زمان یادگیری باید در حد توانایی و امکانات بزرگسالان باشد. یکی از ابعاد انعطاف‌پذیر بودن مکان این است که افراد جامعه بتوانند بدون در نظر گرفتن محل زندگی خود به مطالعه و پیشبرد دانش و معلومات خود بپردازند. انعطاف در سن یعنی فرصتهای آموزشی مخصوص سن خاصی نیست. منظور از انعطاف در پذیرش این است که هیچ بزرگسالی نباید از آموزش محروم شود که شرایط لازم را برای پذیرفته شدن در کلاس ندارد.

رستمی (۱۳۸۳) در بررسی آموزش تعاون، مشکلات و راهکارها، نتیجه گرفت که دانش آموزان بزرگسال با یکدیگر متفاوت هستند و به همین دلیل در آموزش بزرگسالان رویکرد یادگیری فراگیر محور مناسب‌تر است و آموزش باید با ویژگیهای فراگیران منطبق باشد. وی همچنین بیان می‌کند که در آموزش بزرگسالان میل به یادگیری بیشتر از خود یادگیری است.

شیخی (۱۳۸۳) آموزش بزرگسالان را ضرورت حیاتی قرن حاضر، دانسته و بیان می‌کند که یکی از اصول آموزشی بزرگسالان، توجه به اصل تنوع در آموزش آنان بوده و معتقد است که آموزش بزرگسالان نمی‌تواند یکنواخت باشد. وی بیان می‌کند که در آموزش بزرگسالان، برنامه‌های آموزشی با مشارکت نزدیک و مستقیم فراگیران طراحی و تهیه و به مرحله اجرا درآید. این امر متضمن شرکت فعال بزرگسالان در کلیه مراحل برنامه‌ریزی، سازماندهی و مدیریت طرحهای آموزشی است. رضایی (۱۳۸۷) کیفیت آموزش بزرگسالان مقطع راهنمایی شهر اصفهان را در سال تحصیلی ۸۸-۸۷ بررسی نمود و نتیجه گرفت که معلمان بزرگسال شاغل به آموزش در مدارس بزرگسالان شهر اصفهان در میانگین برخی از متغیرهای مقیاس اصول یادگیری مانند فعالیتهای دانش آموز محور، ارزیابی نیازهای دانش آموزان در حین تدریس، توجه به جو کلاس و انعطاف در آموزش، نمرات کمتری را نسبت به هنجار مقیاس گرفتند. نظرخواهی از دانش آموزان نیز نشان دهنده تفاوت آموزش بزرگسالان با آموزش کودکان بود. نتایج تحقیق نشان داد که آموزش بزرگسالان در ایران نیاز به تخصصی شدن و توجه بیشتر به اصول آموزشی دارد.

نولز (۱۹۸۰، به نقل از رضایی، ۱۳۸۷) با بررسی روشهای آموزش بزرگسالان، بیان نمود که بزرگسالان فراگیرانی هستند که در فعالیتهای اجتماعی مشارکت دارند، لذا مشارکت دادن آنان در فرآیند یادگیری بسیار مهم و با اهمیت است. با توجه به اینکه رویکرد کیفیت آموزشی و رضایت از آن در دانش آموزان بزرگسال باعث بالا رفتن کشش آنها به یادگیری و تحصیل شده و از طرفی با توجه به اینکه آموزش و یادگیری در بزرگسالان با کودکان متفاوت است، لذا تحقیق حاضر در پی بررسی رابطه بین رضایت از کیفیت آموزش با اصول یادگیری بزرگسالان از منظر سوادآموزان بزرگسال مقطع متوسطه شهرستان ارومیه است.

مواد و روش کار

تحقیق از نظر هدف بنیادی و از نظر میزان کنترل محقق روی متغیرهای تحقیق، توصیفی از نوع همبستگی می-باشد. جامعه آماری، کلیه دانش آموزان بزرگسال شاغل به تحصیل در مدارس بزرگسال شهرستان ارومیه در سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴ است که ۵۱۰۲ نفر بود. نمونه گیری با روش طبقه‌ای تصادفی و با جدول کرجسی مورگان ۳۵۷ نفر به دست آمد. ابزار گردآوری اطلاعات به شرح زیر می‌باشند:

پرسشنامه شریف‌زاده و عبدالله‌زاده (۱۳۹۰): که میزان رضایت متعلمان از کیفیت آموزش را در چهار مقوله (کیفیت فعالیت و نحوه تدریس معلمان؛ عملکرد و فعالیت دانش آموزان؛ کیفیت مدیریت، قوانین و مقررات و کارکنان؛ و کیفیت امکانات، زیر ساختها و امور پشتیبانی) اندازه‌گیری می‌نماید و حاوی ۸۰ سوال در مقیاس پنج درجه لیکرتی می‌باشد. پرسشنامه گالبریت (۱۹۹۸)، به نقل از رضایی، (۱۳۸۷): که اصول یادگیری بزرگسالان را در هفت مقوله (فعالیت‌های دانش آموز محور، آموزش شخصی شده، ارتباط دادن آموزش به تجربه‌های واقعی زندگی، ارزیابی نیازهای دانش آموزان، جو کلاسی، مشارکت دادن دانش آموزان در فرآیند آموزش و یادگیری و انعطاف‌پذیری به منظور رشد شخصی یادگیرندگان) اندازه‌گیری می‌نماید و حاوی ۴۴ سوال در مقیاس پنج درجه لیکرتی می‌باشد.

روایی محتوایی پرسشنامه‌ها، توسط محققین و متخصصان تایید شده و پایایی با آلفای کرونباخ به مقدار ۰/۸۵۵ تایید شد. تجزیه تحلیل داده‌ها با نرم‌افزار SPSS و به وسیله آزمون‌های آماری توصیفی و استنباطی تجزیه و تحلیل شد. یافته‌ها

جدول ۱، چولگی و کشیدگی متغیرهای پژوهش

کشیدگی	چولگی	مولفه‌ها
-۰/۳۴۴	-۰/۱۵۳	کیفیت فعالیت و نحوه تدریس معلمان
۰/۱۶۴	-۰/۲۹۷	عملکرد و فعالیت دانش آموزان
۲/۱۰۷	-۰/۰۲۰	کیفیت مدیریت، قوانین و مقررات و کارکنان
۱/۱۳۳	-۰/۱۶۸	کیفیت امکانات، زیر ساختها و امور پشتیبانی
۰/۴۰۵	۰/۴۶۳	فعالیت‌های دانش آموز محور
۰/۴۳۵	۰/۸۳۸	آموزش شخصی شده
۲/۱۰۵	۱/۹۵۸	ارتباط دادن آموزش به تجربه‌های واقعی زندگی
۰/۰۲۵	۰/۵۶۸	ارزیابی نیازهای دانش آموزان
۰/۶۱۰	۰/۳۶۳	جو کلاسی
-۰/۰۱۴	۰/۲۶۸	مشارکت دادن دانش آموزان در فرآیند آموزش و یادگیری
-۰/۰۴۵	۰/۵۵۶	انعطاف‌پذیری به منظور رشد شخصی یادگیرندگان
۰/۳۵۵	۰/۷۹۳	رضایت از کیفیت آموزش
۰/۳۲۷	-۰/۲۶۵	اصول یادگیری بزرگسالان

با توجه به جدول ۱، چولگی قدر مطلق شاخص‌های تحقیق کمتر از ۳ می‌باشد. بنابراین چولگی متغیرهای پژوهش در سطح نرمال می‌باشد. کشیدگی قدر مطلق این شاخص‌ها کمتر از ۱۰ می‌باشد. بنابراین کشیدگی متغیرهای پژوهش در سطح نرمال می‌باشد. با توجه به این یافته‌ها می‌توان گفت که توزیع تمامی متغیرها نرمال می‌باشد.

جدول ۲، تبیین اصول یادگیری بزرگسالان توسط مولفه‌های رضایت از کیفیت آموزش

ضریب همبستگی (R)	ضریب تعیین (R ²)	ضریب تعیین تعدیل شده (R ² AD)	F	P
۰/۲۷۸	۰/۰۷۷	۰/۰۶۴	۵/۶۸۴**	۰/۰۰۱

**P≤0.01

نتایج نشان داد که مولفه‌های رضایت از کیفیت آموزش ۷/۷ درصد اصول یادگیری بزرگسالان را تبیین می‌کنند (جدول ۲). معادله خط با توجه به مقادیر بتا β در جدول ۳، می‌باشند، به صورت زیر بیان می‌شود:

$$Y = 143.616 - 0.364 X_1 - 0.053 X_2 + 0.068 X_3 + 0.320 X_4$$

جدول ۳، مقدار تبیین مولفه‌های رضایت از کیفیت آموزش روی اصول یادگیری بزرگسالان

متغیرها	B	انحراف معیار	Beta	t	P
عدد ثابت	۱۴۳/۶۱۶	۷/۸۰۱	---	۱۸/۴۰۹	۰/۰۰۱
کیفیت فعالیت و نحوه تدریس معلمان (X ₁)	-۰/۳۱۶	۰/۰۸۹	-۰/۳۶۴	-۳/۵۶۵	۰/۰۰۱
عملکرد و فعالیت دانش آموزان (X ₂)	-۰/۱۱۱	۰/۲۵۱	-۰/۰۵۳	-۰/۴۴۲	۰/۶۵۹
کیفیت مدیریت، قوانین و مقررات و کارکنان (X ₃)	۰/۱۸۷	۰/۲۸۹	۰/۰۶۸	۰/۶۴۸	۰/۵۱۸
کیفیت امکانات، زیر ساختها و امور پشتیبانی (X ₄)	۰/۵۲۴	۰/۱۶۷	۰/۳۲۰	۳/۱۴۵	۰/۰۰۲

نتایج به دست آمده نشان داد که کیفیت فعالیت و نحوه تدریس معلمان ۳۶/۴- درصد؛ عملکرد و فعالیت دانش آموزان ۵/۳- درصد؛ کیفیت مدیریت، قوانین و مقررات و کارکنان ۶/۸ درصد و کیفیت امکانات، زیر ساختها و امور پشتیبانی ۳۲ درصد اصول یادگیری بزرگسالان را تبیین می‌کنند.

بحث و نتیجه گیری

متأسفانه سیستم آموزشی کشور ما روندی سنتی داشته و معلم محور می‌باشد که این نیز خود به عدم نبود امکانات در مراکز آموزشی کشور بر می‌گردد. متأسفانه در این سیستم به دانش آموزان اجازه هیچ فعالیتی در عرصه تحصیلی و نحوه آموزش آن داده نمی‌شود و ملاک ارزشیابی دانش آموزان فقط تدریس و آموزش معلمان می‌باشد. هر چه میزان معلم محوری در مدارس بیشتر گردد میزان فعالیت، آموزش و یادگیری و حتی مشارکت دانش آموزان کمتر می‌گردد. نتایج تحقیق حاضر نیز نشان داد که بین کیفیت فعالیت و نحوه تدریس معلمان با مولفه‌های اصول یادگیری بزرگسالان به جز جو کلاسی و مشارکت دادن دانش آموزان در فرآیند آموزش و یادگیری رابطه منفی و معکوسی وجود دارد. بین مولفه‌های رضایت از کیفیت آموزشی با جو کلاسی رابطه معناداری وجود نداشته ولی با مشارکت دادن دانش آموزان در فرآیند آموزش و یادگیری، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد و این نشان دهنده برتری یابی امکانات به تدریس و آموزش در کشور ما است و متأسفانه تا زمانیکه امکانات مدارس به روز نشده و در اختیار معلمان و متعلمان قرار نگیرد بین تدریس و فعالیت‌های دانش آموزان رابطه معکوس برقرار خواهد بود. نتایج حاصل با نتایج جارویس (۱۳۷۸)، صباغیان (۱۳۷۸)، رستمی (۱۳۸۳)، شیخی (۱۳۸۳)، رضایی (۱۳۸۷)، نولز (۱۹۸۰)، به نقل از رضایی، (۱۳۸۷) همخوانی دارد:

با توجه به نتایج حاصل در زمینه یادگیری و اصول آن در عرصه آموزش بزرگسالان کشور کم و کاستی‌های فراوانی وجود دارد که تحقیق حاضر نیز یکی از این کم و کاستیها که در عرصه کیفیت آموزشی و اصول یادگیری حاکم بر آموزش بزرگسالان است، را به رخ کشید و نشان داد که آموزش بزرگسالان در ایران متأسفانه مورد بی‌رحمی قرار گرفته و با دیدی سنتی و کودک مآبانه به آن نگریسته می‌شود و هیچ تلاشی در زمینه به روز نمودن آموزش تخصصی کردن آن برای متعلمان بزرگسال انجام نمی‌گیرد.

با توجه به تمام موارد بررسی شده نتایج تحقیق حاضر نشان داد که آموزش بزرگسالان در ایران نیاز به تخصصی شدن و توجه بیشتر به اصول آموزشی دارد و برای کسب یادگیری مناسب از طریق اصول یادگیری حاکم بر آموزش بزرگسالان باید کیفیت آموزشی در موسسات آموزش بزرگسالان را مورد بررسی و بازبینی جدی قرار داده و با سوق آنها به سمت تخصصی شدن باعث آموزشی مناسب و کاملاً تخصصی برای متعلمان بزرگسال مقطع متوسطه کشور گردیم.

منابع

- جارویس، پیتر. (۱۳۷۸). «آموزش بزرگسالان و آموزش مداوم». ترجمه غلام‌علی سرمد، تهران: انتشارات سمت.
- رستمی، حمدالله. (۱۳۸۳). آموزش تعاون، مشکلات و راهکارها. مجله تعاون.
- رضایی، فاطمه. (۱۳۸۷). «کیفیت آموزش بزرگسالان مقطع راهنمایی شهر اصفهان در سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷». دانش و پژوهش در علوم تربیتی-برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان)، ۲۰: ۱۱۱-۱۲۸.
- شیخی، مهرنوش. (۱۳۸۳). آموزش بزرگسالان ضرورت حیاتی قرن حاضر. مجله تعاون.
- صبغیان، زهرا. (۱۳۷۸). «روشهای سوادآموزی بزرگسالان». مرکز نشر دانشگاهی، تهران.
- کاوه، محمدحسین. (۱۳۸۸). نکاتی پیرامون یادگیری بزرگسالان (Adult Learning). مقالات آموزش الکترونیکی. دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی استان فارس، ۷ صفحه.
- میرحسینی، زهره. (۱۳۸۳). مواد و خدمات کتابخانه‌ای برای بزرگسالان نوسواد. تهران: انتشارات سمت.
- Bazargan, A. (2007). Educational evaluation. Ministry of abroad affairs publication, Tehran.
- Farasatkah, M., Bazargan, A., and Ghazi-Tabatabaie, M. (2007). Comparative Analysis of Higher Education Quality Assurance Systems: Dimensions of Similarity and Diversity in the Global Experiences. Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education, 44: 1-19.
- Safa, L., Iravani, H., and Shabanalifami, H. (2009). An Agreement Assessment of the Components Determining Quality of Agricultural Higher Education. Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research, 40(1): 85-93.

Archive of SID